

JALOLIDDIN MANGUBERDI - VATAN HIMOYACHISI

Andijon Davlat Pedagogika instituti Kimyo yo'nalishi talabalari

Abdurahmonova Nazokat Oybekjon qizi, Sobirova Charosxon Akmaljon qizi

Anatatsiya. Buyuk sarkarda Jaloliddin Manguberdi yurtimiz tarixida ochmas is qoldirgan vatan himoyachisidir. Uning vatan uchun ko'rsatgan jasorati buyukdir. Ushbu maqolada Jaloliddin Manguberding hayoti, yurtimiz buyuk tarixida qoldirgan ulkan ishlari, yurt tinchligi yo'lida ko'rsatgan jasoratlari haqida hamda Chingizxon bilan olib borgan janglari voqealari to'g'risida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Jaloliddin Manguberdi, Xorazm, xalq, millat, vatan, jasorat, Chingizxon, Sind daryosi, jang.

Анатация. Великий солдат Джалал ад-Дин Мангуберды – защитник Родины, оставивший неизгладимый след в истории нашей страны. Его мужество перед страной огромно. Эта статья содержит информацию о жизни Джалал ад-Дина Мангуберди, его великих трудах в великой истории нашей страны, его мужестве в деле мира в стране, а также о событиях его сражений с Чингисханом.

Ключевые слова: Джалал ад-Дин Мангуберди, Хорезм, народ, нация, родина, мужество, Чингисхан, река Синд, битва.

Annotation. The great soldier Jalal ad-Din Manguberdy is the defender of the homeland, which left an indelible mark in the history of our country. His courage for the country is immense. This article contains information about the life of Jalal ad-Din Manguberdi, his great works in the great history of our country, his courage in the cause of peace of the country, and the events of his battles with Genghis Khan.

Keywords: Jalal ad-Din Manguberdi, Khorezm, people, nation, homeland, courage, Genghis Khan, Sindh River, battle.

Jaloliddin Manguberdi (1198—1231) – Xorazmshohlar davlatining so'nggi hukmdori (1220-yildan), Muhammad Xorazmshohning to'ng'ich o'g'li, kelib chiqishi Turkmanlarning Begdili urug'iga borib taqaladi. Jaloliddin 33 yil umr ko'rgan bo'lib, shundan 11 yili turli janglar ichida o'tgan. To'liq ismi Jaloliddin ibn Alovuddin Muhammad. Onasi – Oychechak bo'lgan. Dastlab u taxt uchun asosiy da'vogar hisoblanmagan, chunki onasi Oychechak Aluddin Xorazmshoh haramidagi kanizaklardan biri edi. Taxt vorisi G'iyosiddin Pirshoh bo'lgan va uning taxt borasidagi da'volarini onasi Terken Xotun qo'llab quvvatlagan. Ammo, otasi o'limi oldidan Jaloliddinni taxt vorisi qilib tayinlaydi, Jaloliddin Anushteginiylar Turkman Sulolasidan Bo'lgan. Jaloliddin Anushteginiylar sulolasidan bo'lgan Xorazmshoh Alovuddin Muhammad va uning rafiqasi Oychechakning to'ng'ich o'g'li edi. Xorazmshohning zamondoshi, tarixchi an-Nasaviyning yozishicha, u o'zini turkiy deb hisoblagan, xususan: „Men turk, arab tilidan bexabarman“, degan. Sulton Jaloliddinning shaxsiy kotibi Shihob addin Muhammad ibn Ahmad an-Nasaviy uni shunday ta'riflaydi: „U qora tanli, bo'yi past, nutqi va ifodasi turkiy edi, lekin forscha ham gapirardi. Uning jasoratiga kelsak, men aytib o'tgan janglar bu haqda gapirishga kifoya qiladi. U sherlar orasida sher, jasur otliqlari orasida eng jasur edi. Yumshoq edi, jahli chiqmasdi, so'kmasdi“. Jaloliddin Manguberdi voyaga yetgach, otasi uni G'azna, Bomiyon, G'ur, Bust, Takinobod, Zamindovar va Hindiston hududlarigacha bo'lgan yerlarga hokim va taxt vorisi etib tayinlagan (1215), biroq Turkon xotun va qipchoq amirlarining qat'iy noroziligi

sababli Qutbiddin O'zloqshoh foydasiga vorislikdan mahrum etilgan. Jaloliddin Manguberdi otasining harbiy yurishlarida ishtirok etib, o'zining jasur jangchi, iqtidorli sarkardalik qobiliyatlarini namoyish etgan (qarang Irg'iz daryosi bo'yidagi jang).

Sind daryosi bo'yidagi jang. Chingizxon katta qo'shin to'plab Jaloliddin Manguberdiga qarshi shaxsan o'zi otlangan. Fapdiz qal'asi yaqinida Jaloliddin Manguberdi Chingizxon qo'shinining ilg'orini tor-mor keltiradi va kuchi ozligi sababli Sind (Hind) daryosi tomon chekinadi. Chingizxon qo'shini Jaloliddin Manguberdini daryodan o'tishiga imkon bermay qurshab oladi. 1221-yil 25-noyabrda bo'lgan tengsiz jangda (Sind daryosi bo'yidagi jang) mag'lubiyatga uchragan Jaloliddin Manguberdi 4000 jangchisi bilan 18-20 metrlik jarlikdan Sind daryosiga sakrab, uning o'ng sohiliga suzib o'tib, cho'l ichkarisiga kirib ketdi (Bu cho'l hozirda ham Cho'li Jaloliy deb ataladi). Chingizxon Jaloliddin Manguberding bu jasoratidan hayratda qolib, o'z o'g'illariga qarab: „Ota o'g'il mana shunday bo'lishi lozim!“, degan.

Chingizxon boshchiligidagi mo'g'ul qo'shinlari Movarounnahrda bostirib kirib birin-ketin shaharlarni egallab, Samarqandga yaqinlashganlarida xorazmshoh Muhammad Kaspiy dengizi bo'yida joylashgan Obeskun shahri yaqinidagi Ashura orolidan panohtopgan. Og'ir bemor bo'lgan Muhammad o'g'illarini yoniga chorlab, so'nggi damda Jaloliddin Manguberdini o'z o'rniga xorazmshoh etib tayinlagan. Jaloliddin Manguberdi ukalari Oqshoh va Qutbiddin O'zloqshohlar bilan birga Gurganj mudofaasiga oshiqadi. Lekin Gurganjdagi qipchoq amirlari Turkon xotunning akasi Xumorteginni sulton deb e'lon qilib, Jaloliddin Manguberdiga qarshi suiqaqd uyushtirmoqchi bo'ldilar. Bundan xabar topgan Jaloliddin Manguberdi Temur Malik boshchiligidagi 300 suvoriy bilan Gurganjni tark etib Xurosonga yo'l olgan. Niso shahri yaqinida uni 700 nafar mo'g'ul suvoriysi kutardi. Jaloliddin Manguberdi shiddatli jangdan so'ng ularni tor-mor keltirib, Nishopurga keldi. Bu yerdan u barcha viloyat hokimlariga nomalar jo'natib, mo'g'ul bosqinchilariga qarshi birlashishga da'vat etadi. Bir oydan so'ng G'azna tomon yo'l oladi. Yo'lda unga Hirot voliyisi, qaynotasi Aminal mulk 10 ming kishilik qo'shin bilan kelib qo'shilgan. Qandahorni qamal qilib turgan mo'g'ul qo'shinlari bilan 3 kunlik jangda Jaloliddin Manguberdi ularni tor-mor keltirgan. Jaloliddin G'aznaga 1221-yilda kirib kelgan. Bu yerda unga xalaj qabilasi boshlig'i Sayfuddin Ig'roq, Balx voliyisi A'zam Malik, afg'onlar sardori Muzaffar malik, qarluqlar yetakchisi Hasan Qarluq kelib qo'shilgan. Ularning har biri ixtiyorida 30 minglik qo'shin bor edi. Jaloliddin Manguberding o'zidagi kuchlar esa 60 ming suvoriy edi. Jaloliddin Manguberdi Valiyon qal'asini qamal qilayotgan Takajuk va Malg'ur boshchiligidagi mo'g'ul qo'shiniga hujum qilib, 3 kunlik jangdan so'ng ularni tor-mor keltirgan, 1000 dan ortiq mo'g'ul askari o'ldirilgan, omon qolgan qismi Panjshir daryosidan o'tib, ko'prikn buzib tashlashgan. Bu Jaloliddin Manguberding mo'g'ullar ustidan qozongan dastlabki yirik g'alabasi edi. Chingizxon Jaloliddin Manguberdiga qarshi Shiki Xutuxu no'yonni 45 minglik qo'shin bilan jo'natadi. G'azni yaqinidagi Parvon jangida Jaloliddin Manguberdi mo'g'ullar ustidan g'alaba qozonadi, biroq jangdan so'ng Jaloliddin Manguberding lashkarboshilari o'lja ustida o'zaro janjallashib qolib, oqibatda Sayfuddin Ig'roq, A'zam malik va Muzaffar maliklar Jaloliddin Manguberdini tark etganlar. Bu tark etishni sababi turlicha bo'lgan. Masalan, Turkmanlar yo'l boshchisi bo'lgan Sayfuddin Ag'roq bilan bir arabiy ot ustida talashib qolishadi. (O'ljalor orasida eng noyob ulush ot hisoblagan. Otlar zotiga va chiroyiga qarab bir necha ming tilloga baholangan.) Tortishuv paytida qizishib ketgan Amin Malik Sayfuddin Ig'roqni boshiga qamchi bilan uradi. Jaloliddin esa Amin Malikni bu ishi uchun jazolamaydi (Amin Malik Jaloliddinning qaynotasi edi, balki Amin Malikni jazolamaganiga sabab shu ham ham bo'lishi ehtimol.) Bu nomusga chiday olmagan va qattiq

ranjigan A'zam Malik Muzaffar Malikni olib, Jaloliddin qo'shinni tark etadi. Buning natijasida xorazmshoh qo'shini yarmiga qisqaradi. Jaloliddin Manguberding yonida faqat Amin Malik o'z lashkari bilan qolgan, xolos. Jaloliddin ko'p yillar davomida Chingizxon qo'shinlariga qarshi muvaffaqiyatli kurashdi, ammo mo'g'ullarga birlashgan qarshilik frontini tashkil eta olmay, Kurdiston tog'larida halok bo'ldi. Alamut hukmdori orqali mo'g'ullar Jaloliddin yaqinda bo'lgan mag'lubiyatdan zaiflashganini bilib oldilar. O'sha yili Cho'rmag'on boshchiligidagi o'ttiz minglik mo'g'ul qo'shini Jaloliddinni osonlikcha yengib, Shimoliy Eronni egalladi. Xorazmshoh Ganjaga chekindi. Mo'g'ullar ergashib Arranni egallab olishdi. Jaloliddin Mayafarikin tog'larida panoh topdi va shu yilning avgust oyida u saljuqiylar tomonidan yollangan noma'lum bosqinchi tomonidan o'ldirilgan.

Jaloliddin Manguberdi haqida uning shaxsiy kotibi, tarixchi **Nasaviy** shunday yozadi: "Jaloliddin qorachadan kelgan, o'rta bo'yli, turk lafzli odam edi. Fors tilini ham yaxshi bilardi. Uning botirligiga kelganda shuni aytish kerakki, sulton arslonlar orasidagi eng kuchli sher edi. Bir so'zli, kek saqlamaydigan, ochiq ko'ngil, to'g'ri odam edi. U jiddiy shaxs edi. Hech qachon kulmasdi. Juda nari borsa jilmayib qo'yardi. U adolatsizliklarni yomon ko'rardi. Jaloliddin o'ta qat'iyatli, nihoyatda irodali, murakkab vaziyatlarda, taqdirning qaltis sinovlarida o'zini yo'qotib qo'ymaydigan favqulodda mard va botir sarkarda edi. O'zbekiston hukumati Jaloliddin Manguberding mo'g'ul bosqinchilariga qarshi kurashda ko'rsatgan mislsiz jasorati, vatanga va o'z xalqiga sadoqat va cheksiz muhabbatini qadrlash va uning porloq ruhini abadiylashtirish maqsadida "Jaloliddin Manguberdi tavalludining 800 yilligini nishonlash haqida" qaror qabul qildi (1998). Qarorga ko'ra, uning yurti Xorazmda Jaloliddin Manguberdiga haykal o'rnatildi, yirik ko'cha, maydon, jamoa korxonalari va boshqalarga uning nomi qo'yildi. Jaloliddin Manguberding harbiy yurishlarida hamroh bo'lgan tarixchi **Nasaviy** Jaloliddin Manguberdiga bag'ishlab "Siyrat as-sulton Jaloliddin Manguberdi" ("Sulton Jaloliddin Manguberding holati") nomli asar, Maqsud Shayhzoda esa "Jaloliddin" (1943 yil) dramasini yozgan. Jaloliddin Manguberdi haqida video film, doston, p'esa va boshqalar yaratilgan. 2000 yilning 30-avgustida "Jaloliddin Manguberdi" ordeni ta'sis etilgan.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki Jaloliddin Manguberding hayot yo'lini tahlil qiladigan, o'sha tarixiy voqealarga bugungi kun ko'zi bilan qarab baho beradigan bo'lsak, ular bizni mana shunday tabiiy va ibratli saboq-xulosalar chiqarishga undaydi. Birinchi xulosa shuki, hayot bor ekan, davlat, el-yurt bor ekan, shu erkin, osuda hayotni ko'rolmaydigan, hasad va fitna bilan yashaydigan, zo'ravonlik bilan o'z hukmronligini o'rnatishga, xalq tinchini buzishga urinadigan yovuz kuchlar hamisha bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shaxobiddin Muhammad al-Nasaviy, Sulton Jaloliddin Manguberdi hayoti tafsiloti, T, 1999;
2. Jaloliddin Manguberdi (o'zbek, ingliz, rus tilida), T, 1999;
3. Jaloliddin Manguberdi, Vatan, yurt himoyachisi, T, 1999;
4. Buniyotov 3, Anushtagin Xorazmshohlar davlati (1097—1231), T, 1998;
5. Toshev N, Jaloliddin Manguberdi, T, 1999;
6. Bo'riyev O, Toshev N, Jaloliddin Manguberdi, T, 1999;
7. Xorazmshoh Jaloliddin Manguberdi, T, 1999;
8. Mirxondning, Ravzat us-safo"asarida Jaloliddin Manguberdi zikri, T, 1999;
9. Tonariy, Jaloliddin Xorazmshoh va uning davri, T, 1999.
10. Akbar Zamonov. O'rta asr tarixiy shaxslari hayotining ayrim noma'lum sahifalari. T. Bayoz, 2019.